

Heilige bomen in India

We kennen allemaal wel een grote linde of eik op een dorpsplein hier en daar, de boom in Scherpenheuvel waarin Ons Lievrouwken verscheen, of de meiboom. Het zijn de overblijfselen uit een voorkristelijk tijdperk waarin de mens God zag in de hele schepping. Deze relikten uit ons ver verleden verbinden ons met de Indische cultuur waar men sinds mensenheugnis een speciale betekenis toekent aan bepaalde bomen.

Induskultuur

Op de zegelstenen van de Harappa-steden vinden we afbeeldingen die ons doen denken aan de latere Sjiva: een gehoornde ithyfallische godheid omringd door dieren, of een jager in dierenhuid gehuld. Maar ook planten en bomen werden reeds op een specifieke manier gesculpteerd, die een verband doet vermoeden met bepaalde aspecten van het hindoeïsme dat we vandaag nog kennen.

Uit verschillende zegelstenen blijkt duidelijk dat bomen of boom-geesten werden vereerd, een typisch verschijnsel van animistisch geloof dat nog steeds voorkomt in het moderne hindoeïsme. Verscheidene zegels vertonen de aanwezigheid van twee verschillende soorten boom-verering onder de lokale bevolking. In het ene geval wordt de boom afgebeeld in zijn natuurlijke vorm, in het andere geval is de boomgeest gepersonifieerd en begiftigd met menselijke vormen en attributen. De afgebeelde soorten heilige bomen zijn duidelijk te onderscheiden van elkaar, en sommigen zijn omringd door een reling. Ommuurde heilige bomen (vriksjatsjaitja) vinden we ook vandaag de dag nog in India. Op enkele zegels is een godheid afgebeeld staande onder een boog die gevormd is door een tak van een pipalboom (*ficus religiosa*), de boom waaronder later ook de Boeddha zal afgebeeld worden.

De Veda's

De belangrijkste literaire bron voor het oude India zijn de vier Veda's, bundels hymnen waarvan de oorsprong zich in de nevel der tijden verliest. De zieners van de Veda's bezongen de schepper als Vanaspati 'Heer van het woud' en aanriepen Aranjani, de woudgodin in hun hymnen. De Heer van het woud is tevens de naam voor de grote boom die de wereld symbolizeert. En het beroemde Vedische vers over de uiteindelijke eenheid van het goddelijke: "De wijzen noemen de Ene Ware met vele namen", wordt symbolisch voorgesteld door de boom met duizend takken, waarbij er geen sprake is van superioriteit of inferioriteit, want elk deel is identiek met het geheel. In deze traditie vinden we al de pipalboom (*ficus religiosa*) als een van de belangrijkste heilige bomen. In het Sanskrit luidt zijn naam Asjwattha, de kosmische boom die de totaliteit van de schepping voorstelt. Hoeveel universums er ook zijn, zij worden voorgesteld door de Asjwattha waarvan elk blad symbool is voor een universum en op wiens takken de zonnen van deze universums zitten als gouden vogels.

De wijze meesters onder de bomen

In het dzjainisme, een extreem ascetische sekte van het hindoeïsme, worden de vierentwintig tirthankara's ("makers van oversteekplaatsen": geestelijke gidsen) afgebeeld elk onder hun eigen boom. Deze boom zorgt samen met de attributen en bijhorende dieren voor het ikonografisch onderscheid tussen de anders moeilijk te differentiëren naakte wijze mannen. De dzjains staan bekend om hun principe van geweldloosheid (*ahimsa*) jegens mens, dier en plant. Zij zijn strikt vegetarisch en vermijden ook zeer bewust de consumptie van een aantal bijzondere planten. Dit idee van verregerende geweldloosheid jegens al wat leeft inspireerde hen tot dieren- en plantenbescherming. Een echo daarvan zien we in de hedendaagse Tsjipkobeweging. De leden van deze beweging trachtten bomen te redden van de dreigende omhakking door ze in groep te omarmen en de arbeiders te verhinderen hun werk te doen. Ook de Bisnoi ("negenentwintigers"), zo genoemd naar de negenentwintig voorschriften van geweldloosheid die zij huldigen, zijn een toonbeeld van ekologisch bewustzijn dat deel uitmaakt van de traditionele Indische cultuur.

Allicht bekender dan de dzjains is Boeddha die de verlichting vindt onder de Pipalboom in Bodh-Gaja (Bihar). Een nu reeds eeuwenoude loot van deze oorspronkelijke Bodhi-boom (verlichtingsboom) vinden we terug op Sri Lanka, omringd door een gouden reling. In Bodh Gaja zelf werd de heilige boom tweemaal vernietigd (éénmaal door de jaloerse vrouw van de keizer Asjoka die vond dat haar echtgenoot meer tijd aan haar moest besteden) en vinden we nu een

afstammeling van de boom uit Sri Lanka. De pipalboom werd tot symbool voor Boeddha in de tijd dat er een taboe rustte op de afbeelding van zijn persoon. Er bestaan dan ook talrijke afbeeldingen van verering van deze boom op de vroege boeddhistische bouwwerken. Op deze plaatsen vinden we ook vele skulpturen van de mythologische wensboom (kalpavriksja), te vergelijken met onze hoorn des overvloeds. Deze boom verschaft alles wat men zich wensen kan, van de heerlijkste spijzen en de mooiste vrouwen tot de prachtigste ornamenten en kledingstukken. Dit is een zeer populair beeld dat herhaaldelijk voorkomt in de klassieke Indiase literatuur en de onuitputtelijke geest voorstelt die een krachtige schepper is door middel van de gedachten.

Bomenverering vandaag

De belangrijkste tempel voor de hindoe is in feite het universum. Het is in de wouden, in de bergen, aan de oevers van rivieren, in de schaduw van specifieke bomen, of in zijn eigen huis dat hij elk dagelijks ritueel, elk gebed en elke meditatie offert. De heilige wouden of rustige bossen, de schaduw van de Bilva-boom (Aegle Marmelos), plaatsen overgroeid met Toelsiplant (Ocimum Gratissimum of Sanctum), de voet van een Banjanboom (Ficus Indica) of een Amalaki-boom (Phyllanthus Emblica) worden samen met nog andere van nature mooie plaatsen genoemd in de Gandharva Tantra als de beste plaatsen om erediens te offeren. Deze plaatsen en planten zijn geliefd door de goden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de naam Kedar Nath, heer van de Kedara-boom (Pinus Deodara, groeit in de Himalaja), een titel voor Sjiva.

De genoemde heilige planten worden dan ook beschouwd als woonplaats van of plaatsvervangers voor de godheid. Men beschouwt het als een verdienstelijke daad om hen te planten, water te geven en te cirkumambuleren. Men heeft zelfs zulk respect dat men de verdorde takken niet verbrandt, maar in de rivier werpt zoals een godenbeeld na het beëindigen van de verering. Bij het planten of bij de wijding van deze bomen worden identieke rituelen nageleefd als bij het wijden van een godenbeeld.

Maar er zijn ook praktische redenen voor al de lof en eer die men aan de plantenwereld bewijst in India. Uiteraard hebben de bloemen met heerlijke geur en prachtige kleuren een enorm succes bij de devote pelgrims voor het uitvoeren van hun rituelen. Bekendste hiervoor is de Paridzjata (Nictanthes Arborescens), ook wel nachtkoningin genoemd omdat zij 's nachts bloeit en heerlijk geurt, maar haar bloemen vallen bij het krieken van de dag op de grond. Vele van de heilige bomen en planten staan ook bekend in Ajoerveda (geneeskunst) als geneeskrachtig. De Niemboom (Melia Azadirachta) is algemeen gewaardeerd in India omwille van zijn heilzame werking op tanden en tandvlees. Zijn takjes worden dan ook overal als een soort tandenborstel verkocht. De Ardzjoena-boom (Jerminalia Arjuna) is dan weer geroemd als hartversterkend middel, en de Bilva is goed voor de vertering. Door respect op te brengen voor de omringende mooie en tegelijk nuttige vegetatie erkent men ook de menselijke afhankelijkheid van de vegetale wereld voor voedsel, zuurstof, meubilair enz. Men beschouwt hen als de kip met de gouden eieren die men uiteraard niet slacht. De heiligste boomsoorten zijn dan ook onschendbaar (net als de koe): ze mogen eigenlijk niet gekapt worden.

De belangrijkste heilige bomen zijn de Pipal en de Banjan, beiden met een grote en aangename schaduw in het warme seizoen. De Pipal wordt ook geacht het symbool te zijn voor de volledige godenwereld. Wie een rondgang maakt rond de Pipalboom, brengt eer aan alle goden, koeien en brahmanen. Het gestileerde pipalblad vindt men als beschermingsamulet vaak afgebeeld op auto's of riksja's. Specifiek toegewijd aan Sjiva, en nooit ontbrekend in de rituelen voor hem is de Bilva, en Toelsi is de plant van Visjnoe. Over de Toelsi en de Pipal bestaan er zelfs Sanskrit hymnen die hun heiligheid bezingen: Toelsi Mahatmjam, "De grootheid van de Tulsi" en Asjwattha Stotram, "Lofprijzing van de Pipal". Naast dezen genieten nog talloze andere bomen en planten speciaal respect.

Ontbossing

Bij al die verering die ze genieten, worden de Indiase bomen dan toch maar op grote schaal gekapt. Er zijn aanwijzingen dat ontbossing via bodemerosie bijgedragen heeft tot het verval en de ontvolking van de steden van de Induskultuur. Vandaag dreigt de ekologischer ramp op nog veel groter schaal.

Menaka Gandhi, weduwe van Indira's tweede zoon Sandzjaj Gandhi, en minister van leefmilieu in de twee vorige regeringen, heeft een heel inheemse oplossing voor het probleem

van de ontbossing. De oorzaak van de ontbossing is de behoefte aan steeds meer teeltoppervlakte om de toenemende bevolking te voeden. Maar de nu gebruikte teeltoppervlakte is ruimschoots voldoende om een zelfs nog veel grotere bevolking te voeden, mits zij efficiënter gebruikt wordt. Nu moet men weten dat de oppervlakte nodig om een bepaalde voedingswaarde te produceren in de vorm van vlees, zeven maal deze voedingswaarde kan produceren in plantaardige vorm. Wat India nodig heeft om de ontbossing tegen te gaan, is dus een drastische vermindering van het vleesverbruik. Momenteel is slechts een kwart van de bevolking vegetariër: deze minderheid moet een meerderheid worden.

Maar ook Menaka Gandhi ziet de bomen niet louter als prozaische zuurstofproducenten en bodemstabilizatoren. In haar boekje *Brahma's Hair* (Rupa Paperback 1989) vertelt zij de traditionele verhalen over de Indiase flora. De titel van het werk verwijst naar de mythe die zegt dat de bomen en planten geschapen werden uit de haren van Brahma. Als slot luisteren we even naar een van haar talloze verhalen uit de Poerana's.

Hoe de Paridzjata-boom naar de aarde kwam

In het begin der tijden, toen de oceaan van melk gekarnd werd, werd de Paridzjata-boom geschapen. Maar Indra, de koning der goden meende dat hij te mooi was om op aarde te groeien. "De boom heeft een gouden bast en is versierd met jonge koperkleurige loten en zijn fruitstammen dragen talrijke vruchten van de heerlijkste geuren", zei hij welsprekend. Hij nam hem mee naar zijn hemelse tuin Amarawati en daar groeide hij als een van zijn vijf hemelse bomen, totdat Krisjna hem weer naar de aarde bracht.

Hoe deed Krisjna dat? In de dagen toen de goden de aarde nog bezochten en zich soms vermomden in menselijke gedaante, leefde er een wijze man Narada Moeni genaamd. Narada reisde geregeld tussen Swargaloka, waar de goden leefden, en de aarde. Hij was een plaaggeest die groot plezier had in problemen scheppen voor goden en mensen.

Op een dag kwam Narada Moeni in Dwaraka waar Krisjna woonde met zijn vrouwen Roekmini en Satjabhama. Narada had een enkele Paridzjatabloem bij als geschenk voor Krisjna. Met plagerij in zijn stem sprak hij: "O Heer, deze bloem is zo mooi dat ik dacht dat U ze graag aan uw gemalin Roekmini zou geven die zo van bloemen houdt."

Krisjna was aangenaam verrast. "Wat een goed idee, Moeni. Ik denk niet dat Roekmini al ooit zulk een bloem heeft gezien." Hij nam de kleine oranje-met-witte bloesem en ging naar Roekmini's vertrekken.

Narada zag zijn kans schoon en haastte zich naar de kamers van Krisjna's andere vrouw Satjabhama. Terwijl hij binnenkwam, zette hij een treurig gezicht. Satjabhama keek bezorgd. "Wat zit u dwars, Moeni?" vroeg ze bedrukt.

"Mijn kind", antwoordde hij verdrietig, "Je weet hoeveel je voor mij betekent. Ik had een Paridzjatabloem van Indra's tuin voor Krisjna bij. Ik vroeg hem die aan zijn favoriete vrouw te geven. Ik dacht dat je het een prachtig geschenk zou vinden. Maar helaas, hij heeft haar aan Roekmini gegeven."

Satjabhama had een opvliegend karakter. "Hoe durft hij!" riep ze boos. "Ik wil niet dat Roekmini ze heeft, ik ga..."

"Kalmeer toch, kind", sprak Narada, "wat kan je doen met een enkele bloem? Als Krisjna echt van je houdt, dan zou hij je wel de hele boom brengen van Amarawati."

Satjabhama's gezicht lichtte op. "Hoe goed bedacht!" riep ze uit.

Narada nam buigend het compliment in ontvangst en Satjabhama haastte zich weg.

In Krisjna's paleis was er een kamer die men de Kamer van Verdriet noemde. Elke echtgenote die zich slecht behandeld voelde, kon zich terugtrekken in deze kamer en haar klachten zouden gehoord worden. Satjabhama ging de kamer binnen met een gezicht als een donderwolk, en stuurde haar dienstmeisje om Krisjna te halen.

Zo gauw Krisjna de deur binnenkwam, barstte Satjabhama in tranen uit. "Je houdt meer van Roekmini dan van mij. Waarom gaf je haar de Paridzatabloem? Ik blijf hier geen minuut langer", huilde ze.

Krisjna schrok. Te laat zag hij in dat hij in de val was gelokt. "Liefste, Narada Moeni is...", begon hij uit te leggen, maar Satjabhama onderbrak hem.

"Nee, nee, ik wil je excuses niet horen. Als je van me houdt dan breng je me de Paridzjata-boom. Of ik blijf voor eeuwig in deze kamer en weiger te eten."

Krisjna zag geen uitweg. "Goed", gaf hij toe, "je zal de boom krijgen."

Hij vloog naar Amarawati. Maar Narada was daar reeds aangekomen. Hij had aan Indra gezegd: "Ik heb gehoord dat enkele dieven van de Aarde uw Paridzjata-boom zullen komen stelen, Heer."

Hierdoor gealarmeerd, had Indra zijn hemelse wachters gestuurd om de tuin te omsingelen. Krisjna wist hoe geliefd de boom was en dat Indra hem niet zonder meer zou weggeven. Hij sloop 's nachts binnen in de tuin. Maar de wachters waren hem voor. Hij werd gevangen en voor de heer der goden gebracht.

"Krisjna, jij!" riep Indra uit. "Waarom kom jij mijn boom stelen?"

Krisjna vertelde hem hoe hij door Narada Moeni in de val was gelokt. "Je kent Satjabhama's temperament", zei hij schouderophalend. "Ik kan niet terugkeren naar Dwaraka zonder de boom."

Indra lachte: "Vrouwen!" Hij beval de Paridzjata-boom onmiddellijk te ontwortelen en aan Krisjna te geven.

Onderweg stond Krisjna voor een nog groter dilemma. "Als ik de boom aan Satjabhama geef, zal Roekmini een andere vragen. Waar zal ik die vandaan halen? Goede God!"

Toen vond hij glimlachend de oplossing.

Satjabhama was in ekstase toen ze de boom zag. "Dankuwel Heer", zei ze blozend van geluk. Ze wilde haar dienstmeisjes gebieden de boom weg te brengen, maar Krisjna sprak beslist: "Ik heb de boom voor jou meegebracht. Maar ik zal beslissen waar hij moet geplant worden."

Verstandige Krisjna! Zijn beide vrouwen hadden aanpalende tuinen. Hij plantte de Paridzjata zó dat terwijl de stam in Satjabhama's tuin stond, de takken toch over Roekmini's tuin hingen, en deze laatste verzamelde de gevallen bloesems elke ochtend. En aldus maakte Krisjna zijn beide vrouwen gelukkig en kwam de Paridzjata-boom naar de aarde.